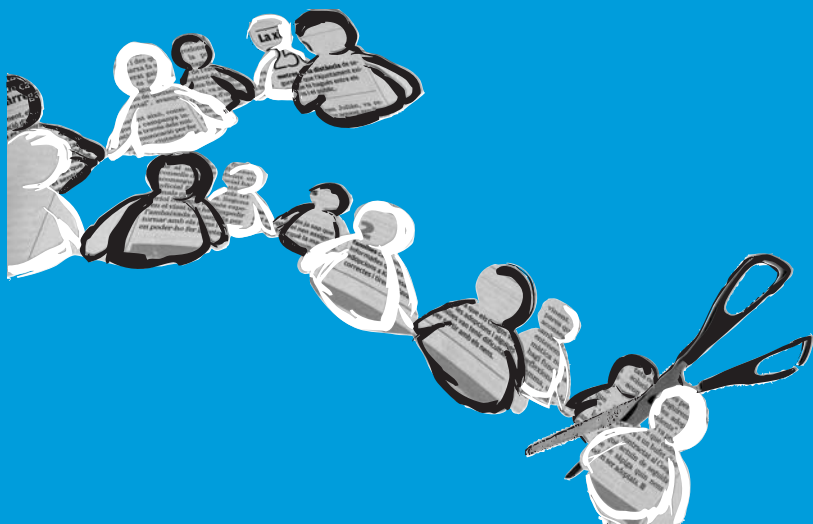

quaders

IDENTITATS PEL SEGLE XXI

147

Joan Carrera i Carrera

IDENTITATS PEL SEGLE XXI

Joan Carrera i Carrera

1. PER QUÈ UN MÓN DIVIDIT?	
1.1. Un món marcat per múltiples fractures	3
1.2. L'arrel de les fractures: l'atomisme	5
1.3. Una solució per a les fractures: recuperar les formes comunitàries	6
2. MODELS D'IDENTITAT AL SEGLE XXI	
2.1. La nostra identitat	9
2.2. Una resposta des del mercat: la identitat pel consum	10
2.3. Identitats que maten (la cara fosca de les identitats)	12
3. ¿CÓM HAURIEN DE SER, EL SEGLE XXI LES COMUNITATS QUE DONIN IDENTITAT ALS INDIVIDUS?	
3.1. Diferent manera d'entendre els drets de l'individu	14
3.2. Diferent manera d'entendre la igualtat humana i la justícia	15
3.3. Trets a tenir en compte per a construir una noció complexa d'igualtat .	16
4. REVALORACIÓ DE LES CULTURES DIVERSES. VALOR DEL QUE ÉS DIFERENT	
4.1. La diversitat admet un cert grau d'exclusió	18
4.2. Categories de la distinció entre 'ells' i 'nosaltres'	19
4.3. Formes que prenen les identitats entre els estats moderns	19
4.4. Dos formes de concebir la recepció del 'extranjero'	20
4.4. El respecte a la diversitat implica suport a les cultures minoritàries o menystingudes	21
4.5. Altres formes de recuperar l'anomenat comunitarisme	24
5. QUINS TRETS HEM DE TENIR PRESENTS PER A RECUPERAR LES FORMES COMUNITÀRIES?	
5.1. Necessitat d'una ètica de mínims o global	25
5.2. Alguns trets a tenir en compte per a recuperar les identitats en aquest segle XXI	26
EPÍLEG: QUE POT APORTAR, EL CRISTIANISME, AL DEBAT PER A CREAR UNA SOCIETAT MÉS COMUNITARISTA?	29
NOTES	31

En aquest començament de segle, ens movem entre dues tendències que, tot i que puguin semblar oposades, tenen lloc simultàniament. D'una banda, la dels qui pensen que aquest segle serà el del "cosmopolitisme", on els Estats i les cultures fortes perdran poder, cedint el seu lloc a una certa cultura global. Aquesta, segons ells, es manifestarà, cada cop més, en estructures supraestatals amb poder real sobre els Estats (unions econòmiques i polítiques, moviments socials globals, organismes supranacionals especialitzats...) L'altra tendència ve representada per aquells que presagien un retorn a formes més "tribals".

Dins d'aquesta segona tendència, hi ha dues visions diferents. La d'aquells que s'inclinen per un cert "xoc de civilitzacions"¹ de les grans cultures, i la d'aquells que, amb una visió més positiva, presagien un cert reconeixement, respecte i convivència entre cultures diferents. Aquesta convivència es manifestaria en formes polítiques que respectarien el dret de les esmentades cultures a existir dintre de marcs globals de convivència, i en les quals aquesta diversitat cultural seria valorada com un enriquiment, per part de tots els habitants del planeta. Seria considerada, per tant, com un bé a protegir, especialment en el cas de les cultures minoritàries mancades de mitjans d'expressió i amb dificultats per a autopropaguar-se.

Altrament dit, ens trobem en una disjuntiva: la pèrdua de les identitats fortes en benefici d'una certa identitat més global, o bé, per contra, la recuperació de les identitats, ja sigui en forma de conflicte entre elles, ja sigui en forma de convivència pacífica.

Joan Carrera, s.j. és metge i doctor en Teologia Moral. Professor de la Facultat de Teologia de Catalunya y col·laborador a ESADE. Membre del consell directiu del Centre d'Estudis Cristianisme i Justícia.

INTERNET: www.fespinal.com • Dibuix de la portada: xxxxxxx • Edita CRISTIANISME I JUSTÍCIA • R. de Llúria, 13 - 08010 Barcelona • tel: 93 317 23 38 • fax: 93 317 10 94 • info@fespinal.com • Imprimeix: xxxxxx • ISSN: 0214-xxxx • ISBN: 84-9730-xxx-x • Dipòsit legal: x-xxxx-2007 • xxxxxx 2007. La Fundació Lluís Espinal li comunica que les seves dades procedeixen del nostre arxiu històric pertanyent al nostre fitxer de nom BDGACIJ inscrit amb el codi 2061280639. Per exercitar els drets d'accés, rectificació, cancel·lació i oposició poden dirigir-se al carrer Roger de Llúria, 13 de Barcelona.

1. PER QUÈ UN MÓN DIVIDIT?

Si ens atenim a l'herència que ens ha deixat el segle passat, constatem que el segle XXI haurà d'afrontar qüestions que aquell va deixar plantejades sense saber trobar, a la pràctica, vies de solució. Al llarg del segle, molts pensadors, politòlegs, científics...han postulat solucions, però aquestes han xocat sempre amb els interessos dels privilegiats, dels gran Estats, d'un Occident ric, de les potències militars i econòmiques...

1.1. Un món marcat per múltiples fractures

Podem observar que el nostre planeta pateix algunes fractures, l'arrel de les quals explicarem a continuació. N'enumerarem algunes que exigeixen ser reparades, si volem sobreviure de forma digna com a humanitat. Poden ser presentades d'una manera més o menys catastrofista, i la valoració de la seva intensitat depèn molt del punt des d'on es miren. Cal una certa neutralitat en l'anàlisi. John Rawls afirmava que,

per a elaborar una teoria de justícia equilibrada, calia cobrir-se amb un "vel d'ignorància"; és a dir, que el qui elaborés els criteris de justícia per a la distribució de la riquesa en el món havia de fer el següent exercici d'imaginació: imaginar-se que es troba en una situació prèvia al naixement, sense saber en quina classe social li tocarà de néixer, i, des d'aquí, elaborar el sistema econòmic just. Només així serà capaç de confeccionar una teoria que afavoreixi aquells que es troben en la situació social pitjor. No tots valorem de la mateixa manera

les fractures del món, sinó que ho fem en funció del lloc des d'on les veiem i de la manera com mirem el nostre món.

Les primeres d'aquestes fractures fan referència a la *solidaritat entre els humans*. El problema ecològic com a problema de solidaritat envers les generacions futures; de deixar el planeta en bones condicions i no totalment hipotecat, i el problema de la mala distribució dels recursos com a problema de solidaritat amb la generació actual (els països pobres, i els exclosos, en els països rics). N'hi ha prou amb fullejar els índexs que publica el PNUD, on es mesura la desigualtat econòmica entre països, per a comprovar com alguns d'ells estan quedant despenjats del carro de les noves tecnologies: aquest fenomen, pel que fa a les tecnologies de la informació, és anomenat, per alguns autors, "bretxa digital"; unes dades significatives del gener del 2004 ens diuen que el percentatge d'usuaris d'internet, en relació al total de la població, és de l'1,4% a l'Àfrica i del 33,4% a l'Amèrica del Nord².

---

el vertader problema
no és de manca de recursos
(o d'idees),
sinó de la seva
bona distribució,
i de voluntat política

La fractura de la solidaritat està conduint ja a formes ferotges de competència, per tal d'assegurar-se els recursos

energètics, minerals i hídrics; pensem, concretament, en molts dels actuals conflictes per a assegurar-se combustibles fòssils o recursos hídrics: les anomenades guerres del petroli (unes en forma de guerra clara i d'altres en forma de petits conflictes armats) i els conflictes més amagats per a assegurar-se l'aigua dels rius compartits per diferents Estats, o dels aqüífers subterranis en zones cada cop més àrides com a conseqüència del possible canvi climàtic³.

Una altra fractura és la que té lloc pel que fa a *als problemes que tenen a veure amb el "sentit de la vida"*, reflectida en les altes xifres de patologies lligades a la solitud, l'estrès i la recerca de sectes, on es troba acollida, acceptació, regles de conducta clares... És molt significatiu el fet que, als mateixos països on les grans religions minven en nombre de fidels, tingui lloc una proliferació de sectes, grups de teràpia, d'autoajuda...

Una altra fractura s'esdevé *al si de les famílies*, on cada cop resulta més difícil educar i dedicar temps als fills, tenint en compte els ritmes laborals vigents, especialment als països occidentals i en molts tallers externalitzats d'empreses multinacionals als països del Sud. Un altre problema que afecta la família és el fet que la creixent consciència de la igualtat de gènere ha comportat que alguns homes no sàpiquen assumir un rol més igualitari, i sorgeixin formes violentes de masclisme. I, en molts països, la igualtat de gèneres resta encara molt lluny de fer els primers passos, malgrat les millores legals, en alguns d'ells.

Podríem continuar enumerant fractures del nostre món d'avui, com la

fractura laboral, que es dona en molts països, entre els sous elevats dels qui tenen coneixements i els sous escombriables dels qui no han estat formats (els qui no han tingut accés a una educació qualificada) o ja no es poden reciclar, donada la seva edat i altres factors que els han portat a abandonar el mercat laboral durant un període de temps (malalties, trastorns psiquiàtrics, problemes familiars...).

Si s'albiressin les múltiples fractures del nostre món des d'un altre planeta i es pogués observar tota la segona meitat del segle XX, es podria afirmar, sens dubte, que *aquestes fractures tenen solució, puix que el progrés de la Terra, en el darrer segle, ha estat el més gran que mai ha gaudit la humanitat...* Aquest hipotètic habitant d'un altre planeta arribaria a la conclusió que el veritable problema no és de manca de recursos (o d'idees), sinó de la seva bona distribució, i de voluntat política; és a dir, de cercar el bé a escala planetària, i no només el bé particular d'un Estat, d'un col·lectiu, d'una empresa...

1.2. L'arrel de les fractures: l'atomisme

Quina és l'arrel axiològica de les causes que originen aquestes múltiples fractures? En altres paraules, quins valors predominen en la nostra manera habitual de fer les coses, de planificar-les, d'estructurar la nostra convivència (des dels àmbits més petits als més grans...), que fan possible aquestes fractures? En aquest cas, succeeix allò de "la mà invisible" d'Adam Smith: sembla que ningú no vol aquestes fractures, ni ge-

nerar-les explícitament, però realment es generen en relació amb els nostres petits actes, les nostres maneres de permetre determinades coses, de donar suport a determinades polítiques, de con- viure...

---

hem construït
unes democràcies
sense gairebé participació real,
reduïdes
a un anar a votar
cada cert temps

Avancem la hipòtesi que *la causa principal de les múltiples fractures que s'esdevenen en un món cada cop més global és l'anomenat "atomisme social"*. Aquest atomisme ve propiciat per l'individualisme creixent i el poc sentit de comunitat que, cada vegada més, tenim les persones. Síntomes d'aquest atomisme poden ser: sentir-nos illes enmig de molta gent, un teixit associatiu cada cop més pobre, ningú no es preocupa del que li passa al veí, ens impliquem cada vegada menys en el que succeeix al nostre voltant... Hem deixat de ser animals polítics preocupats per la nostra ciutat ("polis") i n'hem professionalitzat uns quants perquè facin de polítics, oblidant que la política comença amb la implicació de cadascú en allò que és comú. Hem construït unes democràcies sense gairebé participació real, reduïdes a un anar a votar cada cert temps. Aquests són alguns símptomes d'aquest atomisme.

La tesi de fons de l'atomisme és que l'individu es pot realitzar, pot ser feliç (tenir coses, gaudir de la vida...) sense els altres. O potser ho expressaríem encara millor si diguéssim que els altres estan sempre en funció de la meua realització personal. Aquesta tesi ignora que l'individu neix situat, i que no som autosuficients. Aquest atomisme és la conseqüència de la consideració de l'home i de la dona feta pel liberalisme, en emfatitzar la capacitat de preferència i de llibertat per damunt dels llaços d'unió. Aquesta proposta millorà la consideració medieval, en la qual l'home no tenia drets individuals, sinó que els seus drets estaven només en funció de la seva pertinença a un determinat estament, gremi... Per tant, el descobriment dels drets individuals fou un pas històric que no podem menysprear, però, aquest pas, havia de ser corregit dialècticament mitjançant una consideració més social de l'individu, sense negar, per això, els seus drets individuals inalienables.

---

la comunitat és
una construcció
on tots
són
necessaris

Aquest atomisme va contra les tesis més socials, on es postula que l'home i la dona no són autosuficients fora de la polis, ja que, sense l'existència d'un determinat context social, no podrien afirmar la seva autonomia.

1.3. Una solució per a les fractures: recuperar les formes comunitàries

Per a reparar les fractures, proposem de complementar la concepció liberal d'home-dona (un individu amb drets) amb la *recuperació del comunitarisme*⁴, és a dir, un cert sentit del fet que es neix situat en una comunitat concreta, en la qual imperen uns valors comuns compartits entre tots. Aquesta forma comunitària pot adoptar múltiples configuracions: família, país, comunitat religiosa, grup d'acció, moviment social, petita ONG... És en aquest àmbit comunitari on es pren consciència del valor dels altres, en la pròpia autorealització. Aquest sentit de comunitat accentua que, a més de drets, existeixen deures en relació als altres ("obligacions", lligams amb els altres).

En altres paraules, que la comunitat és una construcció on tots som necessaris.

No postulem pas oblidar els drets inalienables dels individus, sinó només recordar que, abans que individus, som éssers socials, que ens hem anat fent gràcies a la interacció amb els altres, i en primer lloc amb la família, on el lligam primari és la gratuïtat, i no l'interès... En el propi creixement, només s'accepta la correcció del pare o de la mare... quan s'ha experimentat, primer, el seu amor incondicional i gratuït, i no l'interès o donar a canvi d'alguna cosa... És en l'àmbit comunitari on es capten els valors ètics, és a dir, allò que és bo per a la comunitat i allò que és bo per a mi, sense que hi hagi cap oposició radical entre l'esfera del jo i la dels altres

(de la comunitat). El meu bé té una relació de dependència del bé dels altres.

Aquests valors, apreciacions del bé, són captats al si de la comunitat per contagi, en veure'ls encarnats i viscuts en persones concretes a les quals s'aprecia. Les comunitats posseeixen un sistema ètic compartit entre els seus membres. És a dir, que les valoracions de les coses són semblants, i la dissidència no extrema (els qui pensen de manera diferent) és acceptada des de l'estima mútua.

Algunes teories del desenvolupament dels pobles no centrades única-ment en el creixement econòmic pos-tulen la importància de l'anomenat "capital social". El desenvolupament resulta més afavorit en grups humans on les persones adopten un sistema de valors compartits, en el qual es senten comunitat, ja que només així la preo-cupació social és més forta que els in-teressos individuals (entre líders, tèc-nics i tota la població). L'Estat del Benestar europeu va funcionar gràcies, en primer lloc, al fet que, després de la Segona Guerra Mundial, va resultar més fàcil suscitar un sentit comunitari, per poder reconstruir així l'Europa des-truïda per la guerra. D'aquesta manera, es va anar creant una societat més so-lidària. Una solidaritat intergeneracio-nal, amb més atenció a la gent gran, i una solidaritat generacional (forts im-postos progressius per tal d'anar fent disminuir la desigualtat i crear una so-cietat de classes mitjanes).

Només es sosté la solidaritat si s'as-sumeixen deures envers els contempo-ranis (deures de justícia) i envers les generacions futures (deures ecològics).

Aquests darrers, sovint, han estat oblidats en una cultura en la qual pre-va el curt termini.

---

la justícia actua
per a assegurar
que l'excés de drets
d'alguns
no passi per sobre
dels drets
dels altres

En el context de les formes comuni-tàries, *la noció de justícia* no és cap ter-me abstracte ni cap virtut pal·liativa (per a remeiar les grans injustícies que gene-ra el sistema econòmic), ja que, en els àmbits comunitaris, té lloc una solidari-tat entesa com a *fraternitat de base* que fa que la virtut de la justícia sigui es-pontània. L'exemple de la família, com a *comunitat forta*, és on més clarament s'aprecia que no són necessaris princi-pis de justícia per a resoldre conflictes interns, puix que no es requereixen àr-bitres ni controls externs, com serien lleis o regles, ja que s'hi dóna una fra-ternitat de base, una estima mútua. No volem pas dir que no calguin principis de justícia al si d'una comunitat, ja que cada vegada els models comunitaris són més complexos i poden incloure molts individus amb sensibilitats diferents, i no són tan homogenis com d'entrada podríem pensar. Però, sí que afirmem que aquests principis de justícia seran més ben acceptats en contextos comu-nitaris, ja que existeix un consens bàsic

de fons sobre els valors, i una estima corporativa entre els seus membres.

Recordem que, en el sistema liberal (on els individus són molt autònoms i amb pocs lligams entre ells), la justícia actua com a remei per a regular l'individualisme i assegurar que l'excés de drets d'alguns no menystingui els drets dels altres, creant excessives desigualtats en la distribució dels recursos. D'aquesta necessitat de principis de justícia neix un marc jurídic mínim que assegura que la distribució de béns i recursos no viola cap dels drets dels individus. L'encarregat de dur a terme aquesta distribució en les economies socials de mercat és el lliure mercat, que actua com a mecanisme que redistribueix la riquesa. S'hi inclouen, tanmateix, mecanismes correctors, perquè no s'esdevingui una distribució excessivament desigual (impostos progressius, impostos sobre herències, ajuts econòmics als més pobres...) Com més liberal és l'economia, menys correccions incorpora. Sense negar la necessitat d'aquest marc jurídic, queda clar que les persones el compleixen més quan la se-

va convivència té un sentit més comunitari.

En l'atomisme social actual hi persisteixen, malgrat tot, formes comunitàries en les quals s'hi donen lligams de solidaritat interna i de gratuïtat. El problema és com es viuen. Moltes persones experimenten la tensió que representa viure àmbits fortament comunitaris i, simultàniament, altres àmbits on predominen les formes competitives i molt individualistes. Per exemple, algú pot comportar-se, en la seva empresa, com un executiu agressiu sotmès a una alta pressió competitiva i, al cap d'unes hores, comportar-se com un bon pare o una bona mare, a la família, on les relacions són de gratuïtat i de cooperació. Tenint en compte que la psicologia humana tendeix a la unitat interior de la persona, sovint es pot donar, entre aquests diferents àmbits, una interferència sumament perjudicial. Com succeiria en el cas d'introduir elements de competitivitat o d'interès en les relacions de parella o en les relacions amb els fills; o si s'introduís una relació de compassió en el tracte amb els clients d'una empresa.

2. MODELS D'IDENTITAT AL SEGLE XXI

Un tema molt relacionat amb el sentit comunitari és el de la identitat. La nostra identitat és definida, en part, pel seu reconeixement o per l'absència d'aquest; és a dir, per un mal reconeixement per part dels altres. Aquest mal reconeixement pot conduir vers una imatge desfavorable d'un mateix. La identitat es pot estudiar des d'un nivell purament personal, com el fet de ser fidel a la meua originalitat, en diàleg amb els altres, per tal d'esdevenir ésser humà complet. Però, també, des d'un nivell més ampli, que té a veure amb la identitat que adquirim quan ens sentim pertànyer a un col·lectiu de gent igual.

2.1. La nostra identitat

Un tema molt relacionat amb el sentit comunitari és el de la identitat. La nostra identitat és definida, en part, pel seu reconeixement o per l'absència d'aquest; és a dir, per un mal reconeixement per part dels altres. Aquest mal reconeixement pot conduir vers una imatge desfavorable d'un mateix. La identitat es pot estudiar des d'un nivell purament personal, com el fet de ser fi-

del a la meua originalitat, en diàleg amb els altres, per tal d'esdevenir ésser humà complet. Però, també, des d'un nivell més ampli, que té a veure amb la identitat que adquirim quan ens sentim pertànyer a un col·lectiu de gent igual. Aquesta identitat té lloc en les comunitats on preval un model de convivència cimentat en uns determinats valors i un sentit de vida teixit de relats compartits que ens identifiquen amb alguns dels altres humans (els de la meua comunitat).

Aquest àmbit comunitari és el més adequat per a rebre reconeixement, per a sentir-se algú per als altres i trobar el propi lloc social. És en aquest àmbit on es creix com a persona adulta, aprenent valors, i aprenent, també, a fer front a les adversitats de la vida en un clima bàsicament cooperatiu. Aquí es forja la pròpia identitat personal (el jo original) i s'interioritzen els valors compartits com a grup (el jo entre iguals).

Podem concloure dient que la identitat és la font de sentit i d'experiència per a la gent. La identitat personal es va construir en el marc comunitari on està inserida la persona, i, alhora, la identitat comunitària també es va construir per l'aportació de persones que es senten identificades amb la comunitat. En paraules de Calhoun citades per A. Castells: "No coneixem gent sense nom, ni llengües o cultura, que no estableixin, d'alguna manera, una distinció entre el jo i l'altre, entre el nosaltres i l'ells... L'autoconeixement sempre és una construcció; malgrat es consideri un descobriment; mai no és pot separar completament de les exigències de ser conegut pels altres d'unes maneres específiques"⁵.

---

la identitat
és la font de sentit
i d'experiència
per a la gent

Castells⁶ fa una distinció entre les identitats col·lectives o comunitàries,

com a construccions socials, dependent del seu origen. La *identitat legitimadora* és aquella que és fabricada per les institucions dominants de la societat per a estendre i racionalitzar el seu domini respecte dels altres actors socials. Els "nacionalismes dominants" són un bon exemple d'aquesta forma d'identitat. Un segon tipus d'identitat és la *identitat de resistència*. És generada per aquells actors socials que es troben en una situació devaluada o estigmatitzada per la lògica de la dominació. Per tal de sobreviure, construeixen barreres de resistència al poder. Un exemple serien els grups culturals, religiosos, etc., que es troben en minoria (perquè representen un petit nombre d'individus dins d'una societat, o perquè no tenen reconeixement jurídic o polític).

Una tercera forma d'identitat podem denominar-la *la identitat projecte*: els actors socials, basant-se en certs materials culturals, construeixen una identitat que defineix de nou la seva posició en la societat. Un exemple fou quan el feminisme va sortir de les trinxeres i va desafiar el patriarcat imperant en la societat. Una identitat col·lectiva pot començar sent de resistència, passar, després, a formular un projecte i arribar a convertir-se, amb el pas del temps, en identitat legitimadora.

A les societats actuals, la pertinença a una comunitat no comporta necessàriament exclusivitat (si pertanyo a una no puc pertànyer a d'altres), ja que aquesta pertinença pot ser múltiple, com formant part d'àmbits concèntrics. Així, doncs, entenem que la referència comunitària és, segons el nostre parer, decisiva per a tenir identitat. Tothom tindria

una identitat primària o de naixement; però, aquesta, no exclou sentir d'altres identitats com a complementàries, i no com a contradictòries, amb la primera. Un exemple d'identitat col·lectiva concèntrica seria quan es sent la pertinença a una família, a un grup d'amics, a un grup d'acció, a una comunitat cultural, a un poble/ciutat, a una nació, a un Estat i a una Unió supraestatal (per exemple, la Unió Europea)... 7.

2.2. Una resposta des del mercat: la identitat pel consum

El nostre món més atomitzat dóna, també, la seva resposta a la necessitat que té l'home/dona d'identitat. Podem afirmar que els homes i dones de les societats actuals sentim cada cop més la necessitat d'una identitat, de no perdre'ns en aquest mercat competitiu, on ens convertim en illes o en peces d'un engranatge complex. Enyorem una identitat que ens faci somniar, que ens ofereixi un projecte més comú per a superar els reptes que ens presenta el nostre món: una major justícia, un món més sostenible... Sentim dins nostre el desig d'allunyar-nos d'un individualisme, sovint depredador, i de cercar formes més càlides de cooperació, de comunitat...

Vivim en una societat on, cada cop més, hem d'enfrontar formes de treball precari, temporal, on, a les famílies, per circumstàncies molt diverses, hi manquen referents afectius: parelles que es separen, pares i mares que treballen i passen poc temps amb els seus fills, gent que viu sola... Ens trobem, fins i tot, amb formes de mobilitat laboral (extremes, en països com els Estats Units), on

es canvia sovint de ciutat, de veïns, d'amics... Manca l'arrelament en un lloc. Ens trobem, també, amb formes de treball en les quals, per a sobreviure, per a no ser acomiadat o prejubilat, cal entrar en una espiral de competitivitat creixent, on el company de treball no és sinó un possible competidor... Aquesta precarietat o inestabilitat ens fa viure emocionalment com constantment amenaçats...⁸.

La cultura del mercat té la seva forma de satisfer aquest desig de comunitat, tan arrelat en el nostre interior, evitant, però, de fomentar formes pacífiques que qüestionen el propi fonamentalisme del "déu mercat". Alhora, evita formes d'expressió violenta, com les identitats excloents que provenen de les actituds fonamentalistes. El mercat, com a resposta a aquest desig profund d'identitat, ofereix no sols productes per a satisfer les necessitats materials, sinó que, en els logos dels productes, ofereix imaginaris, móns, ideals, que ens proporcionen identitat, narracions per a desvetllar ideals, sentit...

---

la pertinença
a una comunitat
no comporta
exclusivitat:
pot ser múltiple,
formar part
d'àmbits concèntrics

D'aquesta manera, podem adquirir la identitat comprant-la al mercat com

qualsevol altre producte. No ens ve donada, com abans, per la família, per la classe social... Construïm una identitat per allò que consumim, per allò que ens posem... Es creen així identitats col·lectives que atorguen estatus socials i que ens identifiquen com a esportistes, com a contestataris, com a joves “progres”, com a joves “fatxes”... La nostra capacitat de consumir, el tipus de marques que comprem, ens introdueix en una determinada subcultura que ens dóna identitat i, per tant, una certa seguretat.

Com ja hem comentat, es tracta d'identitats que poden ser escollides i que no ens vénen donades. Aquest fet fa que siguin ben acollides, ja que posen en joc la nostra llibertat d'elecció. Tanmateix, aquesta afirmació és susceptible de ser matisada, en el cas dels adolescents, puix que en aquest cas és el grup més proper qui proporciona la identitat, sigui per adhesió, sigui per rebuig. Aquesta identitat ens permet defugir la inseguretat, la por al fracàs, i satisfer el desig de reconeixement, d'emplenar les nostres carències afectives.

---

les persones
a la intempèrie
dins d'una societat
tan individualista
com la nostra
es refugien
en fonamentalismes

Els grups més susceptibles a l'atracció de les marques són qualsevol

col·lectiu que fuig de les esmentades carències. Un grup que sovint és citat com a més susceptible de ser atret són els adolescents, per la seva recerca d'identitat personal i per la despesa d'energia que li comporta anar acceptant els seus canvis fisiològics i psicològics, i perquè són encara molt mal·leables. Necessiten més l'acceptació i el contrast d'un grup de pertinença. Això s'aconsegueix, sobretot, controlant les formes externes, els hàbits, les formes de vestir, el tipus de música, i, fins i tot, intentant controlar formes més internes, com l'aparença física a través de les dietes, la gimnàstica... Alguns afirmen que el mercat ofereix un “adolescent global” que, a qualsevol lloc, independentment de la seva cultura, prefereix la “Coca Cola” al te o al cafè, les “nikes” a les sandàlies, i els “Chicken Mc Nuggets” al pollastre amb samfaina...⁹.

2.3. Identitats que maten (la cara fosca de les identitats)

Creiem que, si aquest comunitarisme, en les seves múltiples formes, no es recupera en la seva vessant solidària, pot adoptar formes tancades o “fonamentalistes”. Giddens¹⁰ comenta que les persones que es troben a la intempèrie dins d'una societat tan individualista com la nostra es refugien en fonamentalismes (culturals, religiosos, econòmics), per tal de recuperar una identitat de grup forta que els doni una seguretat psicològica davant les incerteses del nostre món canviant. Així sorgeix el caire fosc del comunitarisme: comunitats tancades amb una gran solidaritat interna, però a la defensiva

enfront dels qui no pertanyen a la pròpia comunitat.

Es creen comunitats amb una identitat molt forta que no permeten als seus membres lleialtats múltiples. Si pertanyes a una comunitat, la teva identificació amb els valors, costums, tradicions, de la comunitat, ha de ser total, fins a tal punt que s'exclouen les altres identitats. Són comunitats que es tanquen a l'influx de les altres i, al mateix temps, exclouen la dissidència interna, puix la consideren una traïció a la pròpia comunitat. Res no pot ser qüestionat, ni tan sols símbols o costums sense cap transcendència.. Aquestes dues característiques assegurin que la comunitat sigui totalment homogènia.

En l'actualitat, estem veient les conseqüències d'aquestes formes de fonamentalismes, sovint com a resposta al menyspreu que han patit les cultures minoritàries de molts països del Sud per part de les formes agressives de l'imperialisme econòmic i cultural, mitjançant el qual els valors occidentals han entrat, sense cap mena de respecte, en aquestes societats.

El comunitarisme pot adoptar, així mateix, una altra forma –creiem que també poc solidària, però més subtil–, ja

que, malgrat defensar el dret a l'existència de les diferents cultures, propugna que romanguin aïllades entre elles per tal d'afavorir-les. Pot adoptar la forma anomenada, per alguns autors, "societat multicultural mosaic", societats on les cultures s'agrupen en mosaics de comunitats molt aïllades i poc permeables entre elles, en les quals tenen lloc unes fronteres, virtuals, però molt clares pels habitants de cada zona. Aquestes societats mantenen una mínima cohesió gràcies a l'existència d'un mínim Estat (o marc jurídic) que les uneix. Un exemple seria, per a alguns, algunes zones dels Estats Units en les quals hi ha barris on predomina una determinada cultura (xinesa, llatinoamericana, blanca anglosaxona...).

Una altra forma –proposada per alguns dels països del Nord– és la defensa d'un cert grau d'aïllament de les cultures del Sud. Amb l'excusa d'afavorir la seva supervivència, el que volen, en el fons, és evitar l'emigració, cap als països del Nord, de les persones que pertanyen a aquestes cultures. És una forma de xenofòbia encoberta, ja que, prenent defensar les cultures minoritàries, en realitat no les volen acollir al seu territori.

3. COM HAURIEN DE SER, EL SEGLE XXI, LES COMUNITATS QUE DONIN IDENTITAT ALS INDIVIDUS?

Enfront del model liberal que accentua la ciutadania i els seus drets, el model comunitari hauria d'accentuar les formes comunitàries, evitant les seves formes tancades, i assumir, alhora, els drets inalienables de les persones. L'accent comunitari no ha de significar una pèrdua del món dels drets i de la necessària individualitat de les persones.

3.1. Diferent manera d'entendre els drets de l'individu

Com ja hem comentat, caldria partir de la concepció de l'home-dona com a ésser primàriament social, que necessita, com a bé primari, una comunitat de naixement on créixer i aprendre valors. La persona es preocupa i té sempre presents els altres que li han possibilitat i li possibiliten la vida i el seu desenvolupament. Així sorgeix en cada persona una obligació envers l'altre, un lligam que permet

que l'altre pugui viure plenament com jo visc. Dins del marc de les obligacions envers els altres, es postulen els drets d'homes i dones. No considerem, els homes i dones, individus amb drets, sinó amb drets i obligacions de construir, entre tots, una terra en la qual tots i totes puguin viure i desenvolupar-se plenament. Aquesta concepció de drets i obligacions condueix a una manera més complexa d'entendre la justícia i la igualtat humana, perquè cal tenir en compte, a més de l'individu, la comunitat on es desenvolupa.

3.2. Diferent manera d'entendre la igualtat humana i la justícia. La igualtat des de la diversitat

Concepció liberal dels drets

El liberalisme va recuperar l'individu enfront de les formes més col·lectivistes anteriors, i va permetre la llibertat i l'autonomia, trencant els vincles que l'esclavitzaven a un estament social, a un gremi laboral, a una creença religiosa... Va dotar l'individu d'uns *drets fonamentals* per al seu ple desenvolupament com a persona: llibertat de pensament, de religió, de consciència, d'associació, etc. També, a poc a poc, es van anar reconeixent els drets de participació en els afers públics: els anomenats drets polítics. Així van néixer les democràcies modernes.

Aquest moviment liberal va comportar una accentuació de la llibertat. En la seva vessant econòmica (Mercat lliure, Estat mínim...) va conduir a un sistema molt productiu i generador de gran riquesa. Al mateix temps, malgrat tot, va produir unes evidents desigualtats econòmiques entre la població. Recordem la crítica que va fer K. Marx al capitalisme de l'època i els informes Ashley a Anglaterra o Villermé a França. Tots ells, a mitjan segle XIX, van denunciar, respectivament, les condicions de treball de nens i dones a les mines (jornades de 12 a 16 hores amb nens de sis anys que s'encarregaven d'obrir i tancar les portes de les galeries...) o les condicions de treball de la indústria tèxtil (jornades de 17 hores i nens de set anys treballant a les fàbriques...) La resposta socialista al sistema creat pel liberalisme del segle XIX fou la lluita per la

igualtat. Això va fer possible que els drets teòrics liberals poguessin abastar a la majoria de la població. D'ambdues tradicions van néixer, després de la Segona Guerra Mundial, les formes de l'Estat del Benestar.

Dos models d'entendre la democràcia

Si, a més, ens fixem en la història de la democràcia a Occident, observem l'existència de dos models molt diferents¹² que implicaren dues maneres distintes de rebre "l'estranger" que arribava al país. El model nord-americà accentua una concepció més individualista i competitiva. L'individu està legitimat per a seguir els seus interessos i la seva moral, mentre respecti un mínim marc jurídic que protegeix el dret de totes les persones del país.

D'aquest supòsit se'n deriva una societat pluralista en la qual hi poden coexistir comunitats culturals diferents, mentre acceptin un mínim jurídic per a tot l'Estat. El model francès tendeix a insistir en una visió més unitària de l'ideal de ciutadà i del bé col·lectiu. Qui arribi al país ha d'identificar-se plenament amb aquest ideal de bé comú, que comporta una cultura comuna i unes lleis que tendeixen a homogeneïtzar la diversitat cultural. L'Estat és homogeni, culturalment parlant, i per això assimila i destrueix les diverses formes culturals, si rauen dins del que considera el seu marc estatal polític. Fins a tal punt que, si aquestes comunitats culturals volen sobreviure, no els queda altra solució que convertir-se en un Estat nou (i tenir així la força del poder legítim per a defensar-se).

Construir la igualtat

Tanmateix, com construïm una igualtat que respecti les diferències, en els Estats actuals que han deixat de ser culturalment homogenis (si és que algun dia ho van ser)? Si, en l'època de l'aparició del socialisme, el binomi difícil de conjugar era llibertat-igualtat, en l'actualitat el binomi difícil d'enfrontar és la igualtat (que ja inclou la llibertat) i el respecte a la diferència. Històricament, el socialisme real sacrificà aspectes de la llibertat per tal d'accentuar la igualtat, però també va sacrificar la diferència cultural i les creences religioses. És curiós observar el fet que, després d'un quants anys, quan, per exemple, va caure a l'URSS la seva forma política unificadora, van reaparèixer amb força les formes culturals sotmeses per una cultura pretesament més universal, que no era ni més ni menys que la de la part europea de la Unió Soviètica.

Hi hauria dos tipus d'actuacions basades en la noció d'*igualtat de respecte* envers els altres¹³. Segons la primera, el principi d'*igualtat de respecte* exigiria que tractéssim la gent sense fer cap distinció. La seva intenció fonamental és que reclama un respecte per allò que és fonamental en tots. Una segona manera d'entendre la igualtat és que hauríem de reconèixer, i fins promoure, la particularitat. El retret que fan els primers als segons és que violen el principi de la no discriminació, ja que descriminen. El retret que fan els segons als primers és que neguen la identitat, perquè sotmeten tothom a una forma homogènia que no resulta autèntica. Això ja seria prou dolent en el cas que aquesta forma fos neutral en si mateixa, que no s'identifiqués amb

la forma de ningú (de cap cultura o comunitat). Però, sovint, aquesta pretesa forma neutral de principis cecs enfront de la diferència és un reflex de la cultura majoritària. Aquesta ceguesa enfront de la diferència resulta, també, una forma més subtil i inconscient de discriminació.

Ens podem preguntar, doncs, si la igualtat passa per igualar els desiguals (donant els mateixos drets i igualant econòmicament) o si la noció d'igualtat ha esdevingut molt més complexa i admet matisacions.

3.3. Trets a tenir en compte per a construir una noció complexa d'igualtat

1) La llibertat real es potencia dins de la comunitat. S'és més lliure com més lligams es van establint lliurement entre els membres d'una comunitat.

2) Des del marc jurídic, cal diferenciar els diferents. Les diferències poden donar lloc a drets diferents. Cal distingir en quines qüestions s'ha de preservar una igualtat bàsica i en quines qüestions cal tractar els diferents d'una manera diferent. La política de la diferència té, també, una base universalista: tothom ha de ser reconegut per la seva identitat única. És, precisament, aquesta diferència la que ha estat històricament ignorada, encoberta o assimilada per la cultura majoritària.

3) Cal introduir certes teories de justícia en les quals la igualtat és considerada d'una manera peculiar. Un autor que proposa una teoria de justícia que té en compte una noció complexa d'igualtat és B. Walzer¹⁴. Aquest autor ens diu que cada bé ha de ser distribuït d'acord amb el

propi significat, la qual cosa es contraposa a una idea simple d'igualtat, segons la qual allò que la justícia requereix és la millor distribució d'un bé determinat. Per a Walzer, quan reconeixem el significat distint que tenen els diferents béns, és llavors que entenem com els hem de distribuir, qui ho ha de fer i per quins motius. El mateix autor en posa un exemple il·lustratiu, potser més entenedor en el context nord-americà. En les nostres societats, el propòsit de la salut està vinculat al benestar físic i la cobertura de les necessitats mèdiques. Quan reconeixem això, llavors captem com a problema el fet que la major atenció mèdica, per exemple, no recaigui sobre els qui en tenen més necessitat, sinó sobre els qui tenen més possibilitats econòmiques. La interpretació d'aquests diferents significats ha de ser feta amb la participació de tota la societat. I aquests significats dels béns no es poden intercanviar: per exemple, el bé diner, que troba el seu sentit dins de l'esfera econòmica, no pot ocupar un rol significatiu en la distribució dels honors, ni pot donar, a qui el posseeix, un accés privilegiat a determinats béns, com la salut o l'educació.

4) Una altra aportació d'un altre autor comunitarista és el fet de considerar la justícia com una virtut "remeiadora"¹⁵ dins del sistema menys comunitari, ja que apareix simplement perquè no s'afavoreixen virtuts més espontànies, més lligades a valors, com la solidaritat. A les comunitats, no són tan necessaris

els principis de justícia, ja que els conflictes i les formes distributives resten assegurades per lligams de solidaritat, com si es tractés d'una gran família. Sense entrar a considerar aquesta visió de justícia dins de les comunitats, podríem afirmar que difícilment pot tenir lloc en les nostres comunitats, i que potser només funcionaria en un món ideal sense egoisme ni mal.

Però aquesta consideració ens recorda una qüestió important. Sense un àmbit més comunitari, les teories de justícia es poden veure com quelcom que ve de fora, com a principis abstractes i universals que necessiten aquest àmbit comunitari, on hi ha vincles de solidaritat i on la justícia sorgeix de forma més espontània. Altrament, sempre es converteix en quelcom molt de mínims i només defensible quan m'afavoreix. La justícia no s'assoleix en un món excessivament atomitzat, ja que aquest no afavoreix gens una convicció prèvia perquè funcioni qualsevol teoria de justícia: que es consideri l'altre com a igual en drets. Una bona teoria de justícia distributiva potser hagi de renunciar a allò que, en teoria, em correspondria (allò a què tindria dret), a fi que l'altre pugui tenir-ho, si ho necessita més que jo.

Pensem en una distribució de recursos sanitaris en la qual, el meu dret a adquirir un nou recurs, ve condicionat pel fet que encara hi ha persones que no disposen dels mínims necessaris, en aquest àmbit.

4. REVALORACIÓ DE LES CULTURES DIVERSES. VALOR DEL QUE ÉS DIFERENT

D'entrada, no oblidem que tota generació d'identitat suposa un cert grau d'exclusió que permet distingir entre "ells" i "nosaltres". Feta aquesta afirmació, ens preguntem quin grau d'exclusió pot ser humà i quin pot portar –i ha portat històricament– a considerar els altres com a "no iguals a nosaltres", explotant-los, dominant-los i, fins i tot, exterminant-los (colonialismes, explotació laboral, genocidis...) La constatació històrica que determinades afirmacions d'identitat han conduït a una distinció que ha permès la destrucció mútua ens podria portar fàcilment a l'afirmació que la solució dels abusos esmentats passaria per aconseguir una única identitat mundial, pensada fins i tot políticament com un únic Estat Mundial (sense entrar, ara, a considerar la seva forma concreta).

4.1. La diversitat admet un cert grau d'exclusió

Tanmateix, sabem que, històricament, les tendències universalitzadores tenen el perill d'afirmar una particularitat com a universal, per tal d'imposar-la als altres. Aquesta particularitat coincideix, sovint, amb la cultura majoritària (o la que té més recursos econòmics, o més poder militar...) És a

dir, es fa passar com a universal allò que és particular i occidental. La solució consisteix a mantenir els dos pols de la dialèctica, afirmant variables universals i variables particulars, i no entenent les identitats com a excloents i sempre abocades al conflicte (talment jocs de suma zero, en els quals, si un guanya, l'altre perd), sinó com a no excloents i font d'enriquiment mutu. En parlarem més endavant.

4.2. Categories de la distinció entre “ells” i “nosaltres”

La distinció entre “ells” i “nosaltres”, en l'àmbit social, ha estat elaborada històricament en funció de quatre categories:

1) la raça, sostinguda a partir de diferències somàtiques (és a dir, corporals); 2) l'ètnia, centrada en les diferències culturals; 3) la nació, que remarca la comunitat biològica-històrica d'origen; 4) l'Estat, que subratlla els límits polítics de pertinença. Aquestes quatre categories no són excloents entre elles, i estan formades per conceptes una mica ambigus.

Pel que fa a la primera, la diferència de raça no té cap fonament científic. Ha estat utilitzada històricament per a discriminar. El racisme apareix, avui en dia, sota formes més subtils. Una d'elles és l'absolutització de la diferència cultural, per a defensar així el no contacte entre les cultures. Des d'aquesta última consideració, es realitzen alguns discursos xenòfobs de l'extrema dreta europea urgint que no s'admetin immigrants, no per racisme, sinó perquè cada cultura té dret a un espai propi sense interferències; amb afirmacions com que els magrebins tenen dret a tenir la seva cultura en el seu lloc d'origen, però no pas a emigrar a Europa.

Quant a la segona categoria, l'ètnia¹⁶ és difícil de definir. Hi ha diferents teories: des de les més essencialistes i objectives (definint característiques: llengua materna, religió, parentesc...), fins a les més subjectives (sentit o consciència de pertinença que un tingui).

4.3. Formes que prenen les identitats entre els estats moderns

Aquestes identitats tenen lloc de múltiples formes, als Estats Moderns. En aquests, es privilegia la ciutadania i els seus drets dins d'un marc polític constitucional. Malgrat tot, no es respecten les diferents cultures que coexisteixen dins l'Estat. Aquests Estats acostumen a prendre una de les cultures, la majoritària, com la comuna a tots els ciutadans. Trobem les altres, o bé *minoritzades* –sense un marc jurídic i polític que els permetin mesures d'autoprotecció–, o bé amb marcs jurídics o polítics que sí que els permeten mesures de protecció enfront de la cultura majoritària (marcs jurídics diferenciats, mesures de discriminació positiva de la cultura minoritària, etc.).

No és gens fàcil la mútua harmonia entre cultures, ja que els Estats, malgrat privilegiïn el marc polític (drets i deures de ciutadania), acostumen a donar suport a la cultura majoritària en més gran mesura que a les cultures minoritàries. A més, alguns Estats moderns no s'han constituït des d'allò que Habermas postula com a “patriotisme Constitucional”¹⁷, és a dir, des de l'acceptació consensuada d'un mínim marc comú per a tots els ciutadans que permeti les diferències culturals. Contràriament, han evolucionat més aviat des d'un passat en el qual aquests Estats van lluitar per suprimir les diferències nacionals: han uniformat culturalment l'Estat, eliminant algunes de les cultures existents. El cas més paradigmàtic ha estat el de França. Malgrat la situació no sigui la mateixa, el record d'aquest passat recent fa que persisteixi

xin les dificultats de relació entre la cultura majoritària i les altres.

Una altra situació que té lloc dins dels Estats Moderns és la de les persones que han arribat buscant oportunitats laborals, fugint de persecucions polítiques, de la fam, de la sequera o de l'atur, i que porten associades identitats culturals diferents de les de l'Estat receptor, i que poden ser considerades com una amenaça per als ciutadans de l'Estat que els acull. Sovint l'amenaça és percebuda, no a causa de l'aspecte cultural, sinó pel fet que poden afectar el benestar de la població del país receptor. Es tracta d'unes pors molt discutibles en el context europeu, ja que són falses des del punt de vista econòmic: els nouvinguts representen mà d'obra jove, que no ha estat necessari formar i que, si són regulars, cotitzen i ajuden a mantenir l'envellit Estat de benestar europeu. La premsa ens informa del superàvit de la Seguretat Social a Espanya gràcies a la regularització de la immigració il·legal (dades del 2005).

L'amenaça pot ser percebuda, també, en el seu aspecte cultural, amb motiu dels costums i llengües diferents, dels qui ens arriben; especialment, en Estats poc acostumats a la diversitat. Fins i tot podríem afirmar que, les zones que han rebut un gran nombre d'immigrants provinents de regions del mateix país amb cultures diferents, són les que experimenten una major dificultat per a acceptar la nova immigració que prové de països amb cultures més allunyades.

Caldria analitzar quins factors són responsables d'aquest fenomen en la

zona receptora, com podria ser la seva identitat encara en formació o no consolidada, la possible competència laboral que aquestes persones suposen, o la competència pel que fa als serveis que ofereix l'Estat (educació, sanitat, assistència social). Els immigrants, en disposar de menys recursos, són discriminats positivament sense que l'Estat augmenti els recursos econòmics dedicats a aquests serveis, tot i l'augment de població. Aquesta discriminació positiva no prové del fet de ser immigrants, sinó de complir més criteris per a rebre ajuts socials (més nombre de fills...). Però, cal ser conscients que això pot ser vist com a discriminatori pels nadius, i convertir-se en una potencial llavor de xenofòbia.

4.4. Dues formes de concebre la recepció de "l'estranger"

A Occident, hi ha dues maneres de concebre la recepció de l'estranger que condicionen, tant el que fa referència al respecte a la seva cultura per part dels habitants de l'Estat, com a la recepció de la cultura nadiua per part dels nouvinguts. Aquestes formes de recepció no tenen lloc d'una manera químicament pura, però són paradigmàtiques.

Una primera forma entén la integració gairebé com una pura assimilació de la cultura del país receptor, i només permet l'expressió cultural dels nouvinguts en àmbits molt privats. Per a ser un bon ciutadà d'X cal saber parlar bé la llengua, seguir els costums de la cultura del país receptor, etc. Si no es fa així, a la pràctica (i malgrat teòricament es tinguin els mateixos drets pel fet d'haver

adquirir la nacionalitat del país receptor) li costarà trobar feina i sempre serà considerat com a “estranger” per part dels nadius. Això li passa, fins i tot, a la segona generació, que ja ha nascut al país receptor.

Una segona forma d'integració permet que les cultures diferents novinyades tinguin drets col·lectius, espais on poder-se desenvolupar. Només es demana als nous ciutadans l'acceptació del marc jurídic comú i una lleialtat constitucional, ja que aquesta és de mínims. Sovint, aquest model més multicultural pot conduir, malgrat el marc jurídic, a convertir en “guetos” les cultures minoritàries, en espais concrets que perpetuen una discriminació pràctica d'aquests ciutadans en cercles viciosos de pobresa, d'exclusió i de manca d'oportunitats educatives. És a dir, aquest respecte multicultural es converteix en una separació física i una manca d'oportunitats reals. L'Estat es converteix en un mosaic de cultures asimètriques i poc comunicades entre elles.

Podria existir una tercera forma d'integració, en la qual es respectés de forma activa la multiculturalitat, afavorint la intercomunicació intercultural des d'un model educatiu que ensenyés a respectar i a apreciar les diferents cultures. Aquest model promouria la igualtat i la simetria de les diverses cultures mitjançant polítiques actives de discriminació positiva, afavorint les oportunitats educatives i promovent una igualtat econòmica entre les cultures. Aquest model conduiria, d'altra banda, a fer que les diferents cultures, sobretot les minoritàries, no es sentissin amenaçades i fossin més permeables als influxos de

les altres. És, també, un model que permet el desenvolupament de les cultures tal com elles desitgen, així com el dret a la seva expressió i a la seva continuïtat històrica.

---

hi ha una forma d'integració,
en la qual
es respecta
la multiculturalitat,
des d'un model educatiu
que ensenya
a respectar i a apreciar
les diferents cultures

Aquest darrer model és, encara, quelcom ideal, puix, de fet, els models que s'estan donant són els dos primers, i amb prou feines comencen a traspuar formes de diàleg i de mutu enriquiment entre les cultures. Per a avançar en aquest model, caldria un sistema educatiu que li donés suport, conjuntament amb mesures econòmiques i socials que evitessin les fractures socials. Perquè, aquestes, a mig termini, només produïrien reaccions, a la defensiva, de les cultures minoritàries –que, a la pràctica, es senten discriminades– enfront d'altres formes culturals més nadiues i majoritàries que controlen el poder econòmic. Com veurem, per a la realització d'aquest model, cal l'acceptació d'un mínim marc jurídic comú, que ha de provenir d'una certa ètica mínima consensuada que eviti extremismes culturals intolerables per a una gran majoria. Es tracta d'una qüestió no gens fà-

cil, però necessària, ja que la defensa del dret de les cultures no pot significar que tot el que és cultural sigui defensable com a bé per a les persones.

4.5. El respecte a la diversitat implica suport a les cultures minoritàries o menystingudes

Tal com hem mencionat a l'apartat anterior, el fet de donar valor a la diversitat implica la defensa, dins dels marcs estatals i supraestatals, de les cultures minoritàries (compartides per poques persones) i menystingudes (que han estat sufocades durant temps per una cultura majoritària en l'àmbit polític estatal). Aquesta defensa ha de tenir lloc de múltiples formes, ja que la situació de partida no és simètrica respecte de la cultura majoritària. La cultura minoritària disposa, històricament o actualment, de menys instruments legals i socials per a la seva supervivència. És possible que no posseeixi mitjans de comunicació, que no sigui divulgada pel sistema educatiu o que no sigui respectada per l'administració, o, tal vegada, sigui clarament perseguida.

Pensem, d'immediat, en mesures legals que ofereixin protecció, però el que cal, en primer lloc, és la conscienciació de tothom, és a dir, de les altres comunitats, pel que fa a aquest valor de la diversitat. Les mesures legals serien un segon pas perquè la cultura minoritària pugui sobreviure, és a dir, viure en la seva comunitat i perpetuar-se a si mateixa (transmissió a les noves generacions). Aquesta supervivència no s'ha d'entendre en termes essencialistes, sinó dinàmics; és a dir, que les persones de la cul-

tura puguin decidir com volen que sobrevisqui i com volen que s'interrelacioni amb les altres cultures (que entri en el necessari diàleg intercultural). Que no es senti atacada, menystinguda o inferior a les altres, sinó que pugui evolucionar des d'ella mateixa. Cal tenir ben present que moltes d'aquestes cultures han estat sovint atacades, ja sigui mitjançant prohibicions legals explícites (no deixant que es transmetin ni que s'expressin), ja sigui mitjançant formes subtils de submissió que han conduït moltes persones a sentir vergonya de la seva pròpia cultura com a cultura inferior, pròpia de gent inculta... En determinades zones d'Espanya, parlar la llengua regional és considerat, encara, un signe d'incultura.

Cal tenir en compte, també, que és possible que les comunitats culturals demanin drets fins ara inhabituals, per a protegir la seva cultura. Per exemple, el dret a tenir una representació en les institucions polítiques de l'Estat, per tal d'evitar que una minoria nacional o ètnica sigui ignorada en les decisions que afecten tota la societat. Podrien demanar quotes en un Parlament, per a compensar el fet que el sistema democràtic doni només representació a les majories. Drets polítics d'autogovern (governos autònoms, marcs jurídics diferenciats), perquè la minoria no sigui subestimada o sobreestimada en les decisions, sobretot en aquelles que afecten la seva cultura (qüestions educatives, desenvolupament de recursos, llengua...). Podrien sol·licitar, també, drets polítics que protegissin determinades pràctiques culturals i religioses específiques, a les quals el Mercat no pot do-

nar un suport adequat o que es troben en desavantatge enfront d'una legislació vigent forjada a partir de la cultura majoritària (per exemple, la legislació del tancament dels comerços, els diumenges).

No entrem a considerar aquests diferents drets, els quals són reivindicats en dependència de les comunitats culturals, de la seva situació enfront de l'Estat i de la seva tradició històrica.

Podríem pensar, tal com fa W. Kymlicka¹⁸, en dos tipus de reivindicacions que les comunitats culturals podrien fer per tal de protegir-se. Un primer grup (restriccions externes) seria una reivindicació en contra de la societat, és a dir, contra el marc estatal. L'objectiu d'aquestes reivindicacions seria la protecció enfront de l'impacte de les decisions externes de la societat major (el marc estatal). Un segon grup (restriccions internes) serien reivindicacions d'un grup contra els seus propis membres, l'objectiu de les quals seria la protecció del grup enfront de la dissensió interna (per exemple, la decisió individual d'alguns membres de no seguir les pràctiques tradicionals).

Potser, mitjançant un exemple, es pugui entendre millor la diferència entre les restriccions internes i externes. Una comunitat dins d'un Estat podria prendre mesures legals per a protegir la seva llengua de l'influx aclaparador de la llengua majoritària de la resta de l'Estat (sovint considerada com la llengua estatal comuna), o afavorir el seu ensenyament, la necessitat del seu ús per part de tota l'administració en la seva relació amb els ciutadans, ajuts a les publicacions, al cinema... Serien mesu-

res de discriminació positiva fins que s'assolís la pretesa simetria amb l'altra llengua. Recordem que tots els Estats moderns han donat suport a les llengües que han adoptat com a majoritàries i com a pròpies. Per tant, no ens han de sorprendre les mesures de discriminació positiva que reclamen les llengües minoritàries. Una altra qüestió seria que aquesta comunitat prengués mesures legals coercitives contra aquelles persones que no s'adaptessin a aquesta cultura en l'àmbit privat; per exemple, prohibint les altres llengües en l'àmbit privat.

---

en determinades zones
d'Espanya,
parlar
la llengua regional
és considerat,
encara,
un signe d'incultura

Les restriccions externes impliquen relacions entre les diverses comunitats d'un marc estatal. Les internes, al seu torn, poden suposar una violació de les llibertats individuals en nom de la solidaritat comunitària; per això, són mal vistes per la societat. Les restriccions externes no han de suposar un domini d'una cultura sobre l'altra, i són necessàries per a assegurar la diversitat cultural. Aquestes proteccions només poden tenir lloc en Estats multinacionals o poliètnics, ja que protegeixen un grup nacional o ètnic de l'impacte desestabi-

litzador de les decisions de la societat de la qual formen part.

En canvi, les restriccions internes suposen un perill, ja que apliquen intra-comunitàriament allò que rebutgen de la cultura comunitària: el fet de no respectar la diversitat. Malgrat tot, no hem d'oblidar que, el desig de protegir la pròpia cultura de la dissensió interna, té lloc, en certa manera, en totes les cultures, fins i tot als Estats nació més homogenis i uniformadors. La realitat és que, dins dels Estats democràtics Occidentals, aquestes restriccions internes han estat poc reivindicades per les minories ètniques, siguin nacionals o bé fruit de la immigració. Un exemple d'aquesta restricció interna tolerada per un Estat és l'estatut determinat que tenen els Amish als Estats Units. Aquesta secta cristiana d'alguns segles d'antiguitat està exempta d'algunes prescripcions educatives.

4.6. Altres formes de recuperar l'anomenat comunitarisme

En els punts anteriors, ens hem centrat en les formes de recuperació del comunitarisme més lligades a comunitats establertes, pròximes al que hem definit com a "ètnia" o com a "nació" (amb tots els problemes que comporten aquestes definicions). Quan hem parlat de comunitarisme, també hem inclòs petites en-

titats que es comporten com a vertaderes "comunitats" socialitzadores, que allunyen els seus membres de l'individualisme i els fan participar en projectes i ideals comuns. Comparteixen, així, uns valors i unes maneres de pensar diferents d'altres presents a la seva societat: són les subcultures de les associacions, dels moviments socials, etc. En són exemples, les ONG d'ajut al Tercer Món; ONG d'ajut a la gent gran, a malalts o a exclosos; ONG de denúncia; voluntariats diversos, grups ecologistes, grups de fe, associacions esportives...

Potser alguns membres no s'identificarien com una societat o com una cultura, però aquests grups actuen com a llocs socialitzadors on es viuen formes més solidàries entre els seus membres, en compartir uns mateixos valors. Aquestes formes comunitàries enforteixen els Estats, ja que són font de participació dels ciutadans, que es preocupen pels afers públics des de les diverses iniciatives. No hem de ser ingenus, ja que algunes d'aquestes formes corren el perill de les formes patològiques del fenomen comunitari que veurem en un altre apartat. També tenen el perill que cadascun d'aquests grups cerqui interessos difícilment harmonitzables entre ells, i que calgui alguna instància que vetlli per la totalitat (tant en l'àmbit estatal com en el supraestatal o en el planetari...).

5. QUINS TRETS HEM DE TENIR PRESENTS PER A RECUPERAR LES FORMES COMUNITÀRIES?

Després de les consideracions anteriors, ens preguntem com recuperar les identitats al segle XXI; o, en altres paraules, com podem recuperar les formes comunitàries? No entrarem a considerar la diversitat de formes polítiques d'autogovern que poden tenir lloc perquè les comunitats culturals puguin disposar d'instruments legals i polítics per tal d'assegurar la seva supervivència. Aquestes polítiques són múltiples i variades, tant culturalment com econòmicament, i van sorgint diferents maneres d'articular les diverses comunitats culturals. Per a aquesta articulació, cal elaborar prèviament una ètica de mínims o global.

5.1. Necessitat d'una ètica de mínims o global

L'altre pol de la dialèctica per a poder mantenir un respecte a la diversitat en els marcs estatals (i, en un futur, supraestatals) és la necessitat d'afirmar un marc jurídic comú, suposat que les diverses comunitats conviuen en un marc territorial (siguin estatals, com ara, o supraestatals, com s'espera que siguin en el futur). Aquests marcs jurí-

dics s'haurien d'elaborar a partir d'una ètica mínima o global consensuada per totes les comunitats, ja que les lleis sempre reflecteixen sistemes ètics de valors. Una ètica global ajudaria a formular lleis per a tot l'àmbit planetari sobre problemes comuns, a fi d'assegurar la supervivència de tothom. Dins dels Estats, aquesta ètica global ha d'establir els marcs de convivència i de solidaritat de les diverses comunitats culturals existents.

La necessitat d'una ètica comuna o global es fa evident quan observem els nous problemes que van apareixent en la nostra societat (ecològics, de distribució de recursos, de tecnologies que afecten els períodes en els quals la vida és més fràgil...) Aquests problemes ens fan prendre consciència que pertanyem a la mateixa espècie, malgrat totes les diferències que podem constatar. També es posa de manifest que compartim una mateixa biosfera. Moltes de les qüestions esmentades ens afecten com a humanitat. Per tant, cal buscar solucions globals, i no limitades a determinades comunitats o Estats (es a dir, a marcs territorials limitats). És necessari, doncs, que ens posem d'acord en allò que és bàsic, i, alhora, deixar un ampli marge de llibertat per a totes les altres qüestions més lligades a les diverses tradicions culturals.

Aquesta ètica de mínims caldria cercar-la, entre tots, mitjançant el diàleg. El seu resultat seria un consens bàsic, en algunes qüestions, que assegurarien la igualtat bàsica de totes les persones. D'altres qüestions, com els valors i les maneres d'entendre la felicitat, s'han de deixar obertes, perquè totes les cultures puguin viure-les segons els seus principis. Aquest diàleg seria, doncs, un diàleg intercultural. Aquesta "ètica mundial" no pretén reconstruir una nova ètica, com aquells *grans relats* que donaven sentit a tots els àmbits de la vida. Es tracta, només, d'una guia en forma d'irrenunciables ètics o principis mínims, per tal de poder sobreviure i humanitzar aquest món globalitzat.

Aquesta "ètica mínima" ajudaria a constituir els marcs globals de convi-

ència a nivell mundial i a nivell estatal. Garantiria el respecte a la diversitat cultural, assegurant, tanmateix, uns mínims comuns per a tothom. Aquests mínims podrien formular-se com una mena de Declaració de drets i obligacions de tot ésser humà. Estem proposant, doncs, una ampliació i correcció de la Declaració de Drets Humans del 1948. Aquesta es va limitar a evocar els drets de llibertat i d'igualtat. Avui dia hem de completar-la amb els drets i obligacions lligats a la diversitat cultural i al respecte mediambiental.

5.2. Alguns trets a tenir en compte per a recuperar les identitats en aquest segle XXI

Ara és el moment de formular una llista de criteris i de consideracions per a recuperar les identitats en aquest present segle. De manera esquemàtica, podem assegurar el següent:

1. La noció de justícia a utilitzar és la d'equitat

Les societats haurien d'entendre la justícia com a equitat. Aquest concepte articula la llibertat, la igualtat i el respecte a la diferència. Ens permet reconèixer drets diferents als qui són diferents.

2. Cal elaborar una ètica mínima: un marc jurídic mínim

Aquest reconeixement de drets diferents suposa, també, que les societats (tant els Estats constituïts com les formes supraestatals) no han de restar indiferents axiològicament. S'hauran de

comprometre amb certs valors concrets elaborant una *ètica de mínims*. Hauran de renunciar a tafanejar en la manera de viure dels ciutadans de les diverses comunitats. Han de renunciar, doncs, a una *ètica de màxims*, tot garantint l'acompliment de l'*ètica de mínims*, pel bé públic i pels drets de totes les comunitats. Aquesta ètica mínima o global (vigilada pels marcs jurídics estatals i supraestatals) hauria d'incloure, com a punt fonamental, la igualtat bàsica entre totes les persones del planeta, independentment de la seva cultura, del règim de govern del seu país i del grau de sobirania política de què disposen. Malgrat que alguns consideren que la identitat decisiva és la que defineix la ciutadania, que suposa fruir dels drets constitucionals i exigeix l'adhesió als procediments democràtics (àmbit de l'ètica mínima), creiem que no existeix una identitat només ciutadana.

L'ètica de mínims no aporta un univers axiològic complet a la persona perquè pugui desenvolupar-se plenament. Recordem que la pretesa ciutadania universal que postulen alguns autors pot convertir-se fàcilment en l'elevació de quelcom particular a rang universal. Sovint, es pren per universal el que és majoritari i això s'identifica amb el que és occidental. Una ciutadania vertaderament universal hauria d'incloure els irrenunciables mínims i bàsics compartits (l'ètica mínima) que ha de tenir tot habitant del planeta Terra pel fet de ser persona, independentment de la seva cultura i condició socioeconòmica. Aquesta ciutadania es podria anar perfilant mitjançant un veritable diàleg intercultural.

3. *És necessari educar en el valor de la diversitat*

Les societats haurien d'educar els seus membres de tal manera que apreciessin la diversitat com un valor. L'existència de diferents comunitats culturals pot ser vista com un enriquiment de la pròpia cultura. Cal considerar com un bé primari de la persona el dret a pertànyer a una comunitat. Hem de fugir dels models uniformadors o d'assimilació de les cultures minoritàries, i de les formes discriminatòries per raó de la cultura, de la religió, etc. A tal fi, tanmateix, cal entendre que, promoure els drets de protecció sobre les cultures minoritàries (immigrants, minories nacionals, els propis receptors...), no significa anar contra d'altres cultures.

---

les societats
haurien d'educar
els seus membres
de tal manera
que apreciessin
la diversitat
com un valor

---

4. *És irrenunciable la lleialtat al marc global que agrupa totes les cultures*

Les diverses identitats que conviuen en els marcs estatals i supraestatals han de ser igualment lleials al marc comú que les uneix. No resulta fàcil, tanma-

teix, en tots els països europeus, on el marc comú s'ha generat des d'un context històric que ha anat incloent diverses cultures, però, en el qual, encara no hi han entrat les noves cultures de la recent immigració. Aquests "nous ciutadans" encara no han fet seu un marc on no han participat i que, sovint, respon a les cultures occidentals. Per això, difícilment es pot parlar d'ètica de mínims o de marc jurídic mínim, quan ha estat elaborat principalment des d'una cultura. Un exemple: des d'un nou marc jurídic consensuat a través d'una ètica de mínims, en un Estat europeu on la presència islàmica sigui important, quan volem arribar a un consens sobre quines festes s'haurien de respectar, sembla lògic pensar que la decisió hauria de néixer d'un equilibri entre les festes d'origen cristià (de gran tradició històrica als Estats europeus) i les islàmiques.

5. És possible viure identitats múltiples

Tot individu pertany a una comunitat que li atorga una identitat primària. Aquesta identitat primària no ha d'excloure que es complementi amb d'altres identitats de forma concèntrica. Aquestes identitats múltiples dels individus ajuden les seves comunitats a no tancar-

se i, els individus, a veure que les identitats són dinàmiques (evolucionen). Les identitats no s'exclouen necessàriament les unes a les altres. Es pot ser un bon ciutadà dels Estats Units (lleialtat a un Estat) essent de religió islàmica (lleialtat a una ètica de màxims religiosos). No pel fet de ser més europeu (marc supraestatal) un és menys espanyol (marc estatal) o menys català (una comunitat cultural amb marc polític no estatal).

6. La identitat es construeix

La identitat de les comunitats es va construint a través del diàleg amb la generació actual (individus que pertanyen actualment a la comunitat), tot cercant els seus anhels col·lectius. Recordem que les tradicions culturals són inventades de nou constantment. No hem d'idealitzar formes culturals històriques per tal d'afirmar la identitat present. La història d'un origen comú ajuda, sens dubte, a generar identitat, però aquesta ha de respondre a un replantejament constant per part de les generacions actuals. No s'ha d'aturar en formes històriques, quan la realitat ha variat de forma evident. En conclusió, la identitat es va refent constantment.

EPÍLEG: QUÈ POT APORTAR, EL CRISTIANISME, AL DEBAT PER A CREAR UNA SOCIETAT MÉS COMUNITARISTA?

En el nostre món pluralista, és bo que apareguin les anomenades ètiques de mínims que intenten cercar aquells valors mínims compartits com a societat, expressats sovint com a drets (Declaracions de Drets Humans...) i amb la intenció d'anar-los ampliant. Tanmateix, al nostre entendre, són necessàries les comunitats en les quals es visquin les anomenades ètiques de màxims, on la persona es senti comunitat. Aquest projecte de mínims, expressats en drets, és una tasca i un rep-

te. S'ha d'anar fent des de les diverses sensibilitats ètiques per a respondre als problemes que patim com a comunitat global. I és important que en les ètiques de mínims imperi, com a principi compartit, la justa distribució dels recursos entre les comunitats, perquè no hi hagi diferències significatives entre elles. Però, no podem oblidar que, perquè imperi un principi de justícia, és necessari interioritzar un principi previ: l'obligació envers l'altre.

L'ètica cristiana podria aportar el que podem anomenar "ètica agàpica"¹⁹ (que no rau lluny d'intuïcions ètiques d'altres tradicions religioses, com la "compassió" budista...). Aquesta ètica pot col·laborar eficaçment al debat per a crear una ètica comuna o mínima. Els valors de l'ètica agàpica, com la fraternitat, solen estar situats, en totes les ètiques, al cim –i no a la base– de la construcció del nou sistema ètic de mínims. Les ètiques de mínims reconeixen la bondat ètica de la solidaritat o de la grauitat, però aquests valors estan reservats a les ètiques de màxims. En canvi, la nostra proposta és que la solidaritat i els deures envers el desenvolupament dels altres s'haurien de col·locar a la base de l'ètica de mínims, al fonament d'una vertadera ètica compartida per les diverses comunitats culturals.

---

són necessàries
les comunitats
on la persona
es senti comunitat

L'ètica cristiana, basada en la fe en Déu Pare (i Mare) de tots, converteix tots els altres en "germans-germanes", i

aquesta afirmació es tradueix, en l'àmbit social, en la construcció d'una societat més solidària. Els deures envers l'altre són col·locats en primer terme, la justícia ja no és minimalista i la igualtat s'harmonitza amb el respecte a la diferència. Es van creant comunitats solidàries amb les altres, perquè saben que, més enllà de les diferències culturals, hi ha una igualtat radical: ser fills/filles del mateix Pare/Mare. Així, una ètica basada en el deure envers l'altre s'expressa en deures abans que en drets o, si més no, en una correlació clara entre drets i deures.

D'aquesta manera, s'estén que aquesta ètica pot demanar, com a deure, la renúncia a un dret propi quan, l'ús d'aquest dret, comporta, a l'altre, un perjudici clarament major que el que causaria, al primer, la renúncia al seu dret. Aquesta consideració de la renúncia a un dret propi ha de tenir en compte la consideració de si aquesta renúncia pot comportar que d'altres perdin, de forma no voluntària, aquest dret. Si fos així, es posarien en perill, en l'àmbit dels drets col·lectius, els drets de les minories enfront dels drets de les majories, i, en l'àmbit dels drets més individuals, els drets dels més febles o dels més desfavorits. Aquests deures esmentats existirien amb els "altres" i amb els "futurs altres".

1. Huntington, S. "El conflicto de civilizaciones", a *Foreign Affairs*, estiu 1993.
2. Dades (gener del 2004) de la consultoria Nielsen/NetRating recollides al portal www.exitoeportador.com. Són molt significatives les dades de la classificació mundial d'accés a les tecnologies d'informació i les comunicacions, que han elaborat un Índex d'Accés Digital dels diferents països.
3. Klaire, M.T., "La nueva geografía de los conflictos internacionales", a *Foreign Affairs* (en espanyol), estiu del 2001. Interessant article sobre els conflictes pels recursos energètics i hídrics i la seva relació amb la geopolítica.
4. Utilitzem la paraula "comunitarisme" en un sentit general. Tenim present que aquesta paraula recull una diversitat d'estudis que, als anys vuitanta, es van centrar en una crítica al liberalisme. Dins d'aquest moviment s'hi van ajuntar autors més propers al liberalisme (C. Taylor), d'altres més pròxims a postures socialistes o republicanes (M. Sandel) i d'altres de postures més conservadores (A. McIntyre). I d'altres més difícils d'enquadrar, com M. Walzer. Més endavant, van tractar també temes relacionats amb el dret a la diversitat de les cultures (W. Kymlicka).
5. Calhoun, G. (eds), *Social Theory and Politics of Identity*, Oxford, Blackwell, 1994, pp 9-10.
6. Citat a Castells, M., *La era de la Informació*, vol. 2, Alianza Editorial, Madrid, 1997, p. 28.
6. Castells, M., *La era de la Informació*, vol. 2, Alianza Editorial, Madrid, 1997, p. 30.
7. Castiñeira, A., "Ciudadanía e identidad en el contexto de la globalización", a *Frontera* 17, gener-març 2001, 35-49.
8. Text interessant d'un sociòleg americà, que analitza les conseqüències del tipus de treball sobre el caràcter de les persones: "Una de les conseqüències no deliberades del capitalisme modern és que ha reforçat el valor del lloc i ha despertat el desig de comunitat. Totes aquestes condicions emocionals que hem explorat en el lloc de treball animen aquest desig: les incerteses de la flexibilitat; l'absència de confiança i de compromís amb arrels profundes; la superficialitat del treball en equip; i, més que res, el fantasma de no aconseguir fer res d'un mateix en el món, de fer-se una vida, mitjançant el treball. Totes aquestes situacions impulsen la gent a cercar una altra escena d'afecte i de profunditat". Sennet, R., *La corrosión del carácter*, Anagrama, 2000, p. 145.
9. Klein, N., *No Logo, el poder de las marcas*, Paidós, Barcelona, 2001, p. 155. L'agència publicitària Brain Waver –una divisió de DMB&B– va fer una entrevista a 27.600 joves d'entre 15 i 18 anys de classe mitjana de 45

- països, i arribà a algunes conclusions: “Malgrat les diferències culturals, viuen en un univers paral·lel. Es lleven al matí i es posen els seus Levi’s i les seves Nikes, es posen l’abric i el cd Sony, i se’n van a l’escola...”. Chip Walker, “Can TV Save the Planet”, *American Demographics*, Mayo 1966, p. 46.
10. Giddens, A., *Un mundo desbocado. Efectos de la globalización en nuestras vidas*, Taurus, Madrid, 2000, cap.3.
  11. Alguns autors esmenten el “multiculturalisme” com a agregats de comunitats culturals diverses dins d’un Estat que accepta la seva diversitat cultural i no pretén l’assimilació. Aquestes comunitats es mantenen molt aïllades i conviuen dins del mateix Estat, perquè accepten un marc jurídic mínim que, sovint, reflecteix especialment la cultura majoritària. En canvi, anomenen “interculturalisme” a una situació una mica diferent, on es parteix del reconeixement del pluralisme de cultures i del dret de cada una a afirmar la seva identitat; però, també s’afirma la necessària obertura i diàleg entre elles. Es té un concepte de cultura més dinàmic (les cultures poden progressar i interactuen entre elles). El marc comú ha de ser realitzat en comú i de forma simètrica.
  12. Requejo, F., “Diferencias nacionales y federalismo asimétrico”, a *Claves de la Razón Práctica*, 59 (1996) 24-37.
  13. Taylor, C., “Multiculturalismo y la política del reconocimiento”, a *Comunitat i nació* (dir A. Castiñeira), Proa-Enciclopedia catalana, Barcelona, 1993, p. 209.
  14. Walzer, M., *Spheres of Justice*, Oxford Blackwell, 1983.
  15. Sandel, M., *Liberalism and the Limits of Justice*, Cambridge, Harvard University Press, 1982.
  16. “En sentit estricte, la paraula ètnia pot designar un grup d’individus que pertanyen a la mateixa llengua materna. En sentit ampli, l’ètnia es defineix com un grup d’individus units per un complex de tarannàs comuns, antropològics, lingüístics, historico-polítics, etc., l’associació dels quals constitueix un sistema propi, una estructura essencialment cultural...”: Breton, L., *Las etnias*, Oikos-Tau, Barcelona, 1983, pp 11-12.
  17. Habermas, J., “Ciudadanía e identidad nacional. Consideraciones sobre el futuro europeo”, a *Debats* 39 (1992), 11-18.
  18. Kymlicka, W., *Ciudadanía multicultural*, Paidós, Barcelona, 1996, pp. 57-66.
  19. Concepte introduït per E. Pellegrino (Pellegrino, E; Thomasma, D., *The Christian Virtues and the Medical Practice*, Georgetown University Press, Washington D.C, 1996, p. 29) aplicat a l’ètica mèdica i identificat amb l’ètica cristiana, en la seva vessant de gratuïtat. Interessant l’estudi de F. Torralba (*Filosofía de la medicina*, Institut Borja de Bioètica-Mapfre, Madrid, 2001, Cap.13) sobre la obra d’E. Pellegrino.